

BALIKESİR'DE ŞEHİRSEL TOPONİMİ: CADDE ADLARI

Urban Toponymy in Balıkesir: Street Names

Doç.Dr. Alpaslan ALIĞAĞOĞLU*

Yrd. Doç.Dr. Yücel YİĞİT†

Öz

Cadde, yol ve bulvarlar kimlikten yoksun değildir. Onlar geçmiş deneyimleri ve ideolojik tavırları içinde saklayan bellek mekânlardır. Sembolik olarak çevreye anlam verme süreci olan adlandırma ile bu tavır ve deneyimler okunabilmektedir. Bu çalışmada şehirselleşen toponimi olarak tanımlanabilecek cadde adları Balıkesir şehrinde ele alınmaktadır. Adlandırma yazınında kullanılan iki yaklaşım birlikte alınarak konuya bütüncül bir bakış açısı getirilmektedir. Şehir planı, Belediye Meclis kararları, mahalle muhtarları başlıca veri kaynağı olmuştur. Sonuç olarak Balıkesir şehri, çok sayıda Cumhuriyet caddesine sahiptir. Bu caddeler, ulus devlet olma sürecinde devletin caddelere karşı ideolojik tavrını ifade etmektedir. Temelde politik olmayan nedenlerle ortaya çıkan caddeler de vardır. Şehirde toplumsal kederin ifadesi olan çok sayıda şehit caddesi varken, bir adet dostluk kardeşlik caddesi vardır. Bu açıdan bakılınca şehir Balkan göçlerinin izlerini unutmamış durumdadır. Sayısal caddelerin bazı alanlarda varlığı, şehir dokusunun istikrarlı bir hale gelmediğini göstermektedir. Çok sayıda yer-yön belirten caddeler, şehrin doğası, arazi kullanışı gibi çok sayıda nedenin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkmışlardır. Şehirde cadde adları olarak kullanılan çok sayıda şahıs adı vardır. Ancak bu şahıslar herhangi bir siyasi düşüncenin temsilcisi durumunda değildirler. Dolayısıyla yerel siyasetin cadde adları üzerinde bu anlamda etkili olduğu söylenemez.

Anahtar kelimeler: *Cadde adları, Balıkesir, Cumhuriyet caddeleri, şehit caddeleri, dostluk-kardeşlik caddeleri, yer-yön belirten caddeler, sayısal ve şahıs caddeleri*

*Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com

† Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yigit21@gmail.com

ABSTRACT

Streets, roads and avenues are not devoid of identity. They are memory space where past experiences and ideological attitudes are stored. These experiences and attitudes can be read by naming which is a symbolic meaning-making process. In this study, defined as urban toponymy, streets names are discussed in Balıkesir city. Holistic perspective on the subject is brought together by using two approaches common in naming literature. City plan, the City Council decisions, the neighborhood headmen are the main data source. As a result, the city of Balıkesir, has a large number of Republican street. These streets refer to state's ideological attitude to the process of becoming nation-state. Basically, there are avenues emerging non-political reasons. While city has many martyrs' streets in the city, which are expressions of social grief, there exists only one friendship-brotherhood Street. From this point of view, the city has forgotten traces of the Balkan migrations. The presence of digital streets names in some areas of city shows that urban texture has not become stable. Many places-directional streets have emerged as a result of the interplay of large number of causes, like nature of city and land usage. There are numerous personal name used as street names in the city. However, these individuals are not representative of any political thought. Therefore, local politics in this sense cannot be said to be effective on street names.

Key words: *Street names, Balıkesir, republican streets, martyr's streets, friendship-brotherhood streets, place-directional streets, digital and personal streets.*

Giriş

Sosyal bilimlerde yaşanan kritik dönüşüm sosyal hayatın daha önce ihmal edilmiş yönlerini ortaya koyan çok sayıda çalışma yapılmasını mümkün kıldığı gibi kültürün sosyal hayatı biçimlendirmesindeki rolünün daha açık bir şekilde kavranmasına da katkı sağlamıştır. Bu konuda ortaya çıkan çalışmalardan biri de yer adlarıdır. Adlar, genel olarak ad biliminin konusudur. Ad bilim (onomastik), canlıların, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Ad biliminin bir kolu olan toponimi (topos: yer, onomia: ad), yerleşme yerleri veya herhangi bir fiziki özelliğe verilen adları farklı yönleriyle (anlam, oluşum, köken ve dağılım gibi) ele alan bilim dalıdır. Toponomi kendi arasında alt dallara ayrılmaktadır. Yerleşilmemiş yerler, örnek olarak bir arazi parçası veya küçük bir ormanlık alan, “mikrotoponiminin konusunu oluşturmaktadır. Cadde, sokak vb. ulaşım yollarının adları “hodoniminin (veya “odoniminin konusu olurken, su kütleleri ile ilgili adlar “hidroniminin, dağ adları ise “oroniminin çalışma alanıdır. Şehirsel toponimi olarak da tanımlanabilecek olan hodoniminin konusu, sadece cadde ve sokaklar değildir. Meydan, alan gibi yerler de hodonimi tarafından incelenmektedir. Ancak bu çalışmada cadde, yol ve bulvar adları şehir ölçeğinde ele alınmaktadır.

Caddeler farklı işlevleri olan kent parçalarıdır. Farklı caddeleri birbirinden ayırmak, yön ve adres bulmayı kolaylaştırmak, şehirde yönetim kontrolü ve altyapı hizmetleri sağlamak caddelerin bazı işlevleri arasındadır. Bu özelliklere bakarak cadde adlarının araştırılmaya değmeyecek bir konu olduğu düşünülmemelidir. Çünkü şehirsel coğrafi görünümün en az değişen elemanı olan caddeler, “hem bir tasarım ürünü hem de sosyal yaşamın mekânıdır...” (Çelik vd. 2007). Sembolik olarak çevreye anlam verme sürecinin bir parçası olan yer adları, bilgi kaynağı olma, kuşaklar arasında iletişim sağlanması ve değerlerin öğrenilmesini sağlayan bir bellek işlevine sahiptirler. Yer adları anısal önceliklerin belirlenmesinde egemen politik gücün rolünü gösterdikleri gibi ortak belleğin coğrafyası da onlar tarafından belirlenmektedir (Azaryahu 2009, 2011, Cohen ve Kliot 1992).

1990’lı yıllardan sonra, yer adları yazınında cadde adları daha çok egemen politik gücün mekâna hâkim olma süreci şeklinde ele alınmıştır. Bu haliyle ele alınınca, konu eksik olarak kavranmaktadır. Oysa adların kökeni, anlamı ve sınıflandırılması da en az politik nedenler kadar önemlidir. Bu çalışmada cadde adları her iki yaklaşımı dikkate alarak bütüncül bir bakış açısıyla Balıkesir şehrinde incelenmektedir.

Balıkesir şehri Anadolu Yarımadasında kuzeybatısında bulunan Balıkesir İlının idari merkezidir. İl arazisinin büyük bir bölümü Marmara Bölgesi’nin Güney Marmara Bölümü’nün Karesi Yöresinde iken, geri kalan küçük bir bölümü ise Ege Bölgesi’nin bir bölümü olan Asil Ege Bölümü’nün kuzey kesimini içine almaktadır (**Şekil 1**).

Şekil 1. Çalışma alanı lokasyon haritası

Çalışma giriş bölümü dikkate alınmazsa, üç bölümden oluşmaktadır. İlgili kaynaklar ile cadde adları konusunda yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalar verilmektedir. Yurt dışı çalışmaları, cadde adlandırmanın arka planındaki politik süreçleri anlama üzerine kurulmuştur. Türkiye'de yapılan birkaç çalışma da benzer özelliklere sahiptir. Bu çalışma konuya bütüncül bir yaklaşım getirmekle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Kavramsal çerçeve ve yöntem ikinci bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümde çalışmada kullanılan yaklaşım ve yöntemin tanımlanması yapılmakta ve veri kaynakları belirtilmektedir. Balıkesir şehrinde cadde adları başlıklı bölümde, cadde adlandırmasını etkileyen nedenler, Aliagaoglu ve Uzun tipolojine (2011) göre analiz edilmektedir. Çalışma makeden elde edilen sonuçların özetlenmesi ve bazı genellemelerle son bulmaktadır.

1-İlgili yayınlar

Yer adları (toponimi) konusunda yapılan çalışmalar çeşitlilik arz etmektedir. Bu durum bir yandan çok sayıda bilimin konuyla ilgili olmasından kaynaklandığı gibi bir yandan da zamanla konuya bakış açısında yaşanan değişimle ilgili olmuştur. Türkiye ölçeğinde yapılan çalışmalarda tarihçi, dilbilimci, halkbilimci ve coğrafyacıların ön plana çıktıkları görülmektedir. Şahin (2010) tarafından yapılan bir çalışmada bu konuda ilk çalışmanın 1928 yılında yapıldığı, bugüne kadar yaklaşık 284 çalışmanın mevcut olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan 152 tanesi kitap ve makale düzeyinde olup, 69 adet sempozyum ve kongre bildirisi, 63 adet kadarı da lisans, yüksek lisans ve doktora tezi düzeyindedir. Tarihçiler konuyu iskân tarihi, idari tarih, sosyo-ekonomik tarih açısından ele almış ve daha çok il düzeyinde çalışma yapmışlardır (Erten 1967, Baykara 1991, Sürgevil

1989, Erpolat 1994). Halkbilimciler, yer adları ile gelenek ve inanç (Aker 1960), halk oyunları (And 1963), efsane ve ağıtlar (Aslan 1967) arasında ilişki üzerinde durmaktadırlar. Dil bilimciler yer adlarının, köken, kelime anlam ve yapılarının özellikleri üzerinde dururken (Akar 2006, Aksan 1974), coğrafyacılar konuya farklı açıdan bakmaktadırlar. Yer adları nerede sorusuna cevap vermekte ve coğrafi çevrenin fiziki ve beşeri çeşitli özelliklerinden etkilenmektedir. Yerin kişilik kazanması, toplumun mekânla bütünleşmesi ve coğrafi görünümün şekillenmesi açısından da yer adları öneme sahiptirler. Alagöz 1954, Karaboran 1982, 1984, 1989, Erinç 1986, 1989, Sarı 1992, Koday 2000, Tunçel 2000, Güney 1994, Gümüşçü 2002, Güner 2001, Güner ve Ertürk 2004 konuya coğrafi bakış açısı getiren coğrafyacılarından bazılarıdır.

Yukarıdaki çalışmalar bir bütün olarak değerlendirilirse adlandırma eyleminin şehir ölçeğinde cadde bazında ele alınmadığı görülmektedir. Bu konuda çalışmalar daha çok yurt dışında yapılmış; bunlar da yer adlandırmanın arka planındaki politik mücadeleyi anlama üzerine temellendirilmiştir. Ulus devlet oluşum süreci (Azaryahu ve Kook 2002), komünizm (Azaryahu 1986, 1997; Cohen ve Kliot 1992; Palonen 2008; Light, Nicolea ve Suditu 2002, Light 2004, Gill 2005, Tucker 2008) ve sömürgecilik sonrası toponimik temizleme (Yeoh 1996) etnik yer adları savaşı (Alderman 2000, 2003) ele alınan başlıca konulardır. Türkiye’de az sayıda da olsa benzer çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir.

Türkiye’de cadde adlandırma konusundaki yazın sınırlı ölçüde kalmıştır. Şanlıurfa dikkate alınmazsa daha çok Ankara, Niğde ve Batman şehirleri ulus inşası ve yer adlandırmanın arka planındaki yerel politik mücadeleye vurgu yapılarak irdelenmektedir. Erdentuğ ve Burçak (1998), Ankara’da üç farklı dönemde yaygın olarak kullanılan sembol ve imajları ele almaktadırlar. Cadde adlandırmasının da bu üç dönemde farklılaşması söz konusu olmuştur. Atatürk’e saygı, Batılılaşma yoluyla modernleşme ve Türk-İslami eğilimler, 1950 ve öncesi, 1950-1960’lar ve 1970’li yıllar sonrası mekâna hâkim olmanın arka planındaki başlıca düşüncelerdir. Özkan ve Yoloğlu’na göre (2005), Ankara’da, 1994 yılı ve sonrası pek çok mekân adı değiştiği gibi cadde ve sokak adlarında da önemli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Bu durum daha çok mevcut yerel iktidarın ulus kimliğinin tanımını İslam üzerinden yaparak kent üzerindeki hâkimiyetini ve varlığını garanti altına alma gibi bir yapılandırma sürecine girmesiyle ilgili olmuştur. Günal vd. (2011), cadde ve mahalle adlandırmasında coğrafi ortamın etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Şahıs adlarının ön plana çıktığı Şanlıurfa’da, ekonomik faaliyetlerin adlandırmada ikinci önemli neden olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin siyasi eğilimleri adlandırmada etkili olan başka bir faktör konumundadır. Şehirde muhafazakâr eğilimli siyasiler nedeniyle yerel dini adlara öncelik verilmiştir. Günal (2012), Batman şehrinde şehrsel mekâna hâkim olma çabalarının politik arka planını ele almaktadır. 1994 ve 1999 yılları adların siyasi kimliğe göre değiştiği yılların başlangıcıdır. 1995’ten sonra mevcut yerel iktidarın dini ideolojiyi cadde ve sokaklara yansıttığı görülmektedir. 2000 yılından sonra toponomik temizlik yaşanmış etnik ve siyasi kökenli adların kullanımı artmıştır. Kara (2012), yerel iktidar olan siyasal yapının seçmeniyle bağ kurma eylemini Niğde şehri için ele almaktadır. İki farklı dönemde mekân MHP (1999-2009) ve AK Parti (2009 sonrası) tarafından farklı biçimlerde algılanmakta; taraflı hâle gelmektedir.

Hargreaves ve Holland (1999), Yeni Zelanda’da cadde ve mahalle adlarını çalışırken, çok faktörlü açıklama getirmektedirler. Kolonileşmenin yer adları üzerinde etkisi olmuştur. Ancak bu durum tek açıklayıcı neden olarak görülmemektedir. Politik düzen veya siyasi geçmişle ilgili olmayan cadde adları da vardır.

2-Kavramsal arka plan ve yöntem

Cadde adlandırması konusunda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri Fransız yaklaşımıdır. Bu yaklaşım cadde ve sokakların neyi ve niçin hatırlattıkları veya köken, oluşum, anlam ve sınıflandırılması üzerine temellendirilmiştir (Kooloos 2010). Bir başka yaklaşım daha çok Azaryahu tarafından temsil edilmektedir ve 1990’lı yıllarda önem kazanmıştır. Maoz Azaryahu cadde ve sokak adlandırmasının hatırlatıcı yanını kabul etmekle birlikte, adlandırmanın arka planındaki politik mücadele ve ortak kimlik oluşturmada sosyal süreçlerin rolü üzerinde durmaktadır. Açıkça ifade edilirse o, cadde adlandırmasının ulus-devlet ve kimlik oluşumundaki işlevine vurgu yapmaktadır. Politik rejimler ve elitler, tarihi kullanarak egemenliklerini meşru kıldıkları gibi, otoritelerini bu yolla güçlendirmektedirler. Cadde adları mekâna hâkim olmanın veya ortak bellek oluşturmanın araçlarındandır. Sosyal olarak inşa edilen ve kültürel olarak biçimlenen kamu belleği, kültürel kodlar, sosyal değerler, ideolojik bakış açıları ve politik iktidar ilişkilerine bağlı olarak yeniden üretilir (Azaryahu 2009).

Yer adları sadece birbirini takip eden kuşakların ve ulusal ve yerel idarecilerin politik algılarındaki değişim nedeniyle ortaya çıkan adlandırma süreci değildir. Cadde adlandırmasının uzun bir geçmişi vardır. Politik düzenin mekâna yansımından başka nedenler de adlandırma sürecini etkilemektedir. Yerleşmeler ve onlarda yaşayanların tarihi ve coğrafi kökeni, yerleşmelerin gelişiminde önemli olan kişi ve olaylar, onların doğal coğrafi özellikleri, değişen güvenlik şartları, soy bağları, cadde sokak adlandırmasında önemli olan nedenlerdir. Şehirler farklı işlevsel alanlarıyla “gündelik mekânsal pratiklerin gerçekleştiği” (Juahianainen 2005: 199), dinamik, zamanla büyüyen, çevresiyle ilişki içinde olan yerleşmeler olarak tanımlanınca, cadde adlandırmasında başka nedenlerin de var olacağı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Geçmişte ve günümüzde sürdürülen ekonomik faaliyetler, yerleşmelerin nüfus artışına bağlı olarak mekânsal büyümesi bunlar arasındadır. Bütün bunlara bağlı olarak cadde adlarının tanımı, kökeni ve sınıflandırılması da önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Balıkesir’de cadde adları Aliğaçoğlu ve Uzun (2011) tipolojisi yardımıyla çözümlenmektedir.

Aliğaçoğlu ve Uzun (2011), “Şehirsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi” adlı eserlerinde Türkiye’nin il merkezi olan 24 şehirde 4835 cadde, bulvar ve yol değerlendirilmiştir. De Bres (1990), Nas (1993), Savage ve Yeoh (2004) tipolojilerini de dikkate alan yazarlar, Türkiye için aşağıda görülen tipolojiyi geliştirmişlerdir:

- 1- Cumhuriyetle ilgili caddeler
 - 1.1. Cumhuriyet caddeleri
 - 1.2. Cumhuriyetin önemli şahısları ile ilgili caddeler

- 1.3. Zafer caddeleri
- 1.4. Kurtuluş günü caddeleri (Cumhuriyet takvimi caddeleri)
- 1.5. Kavramsal Cumhuriyet caddeleri
- 2- Şehitler Caddesi
- 3- Dostluk-kardeşlik caddeleri
- 4- Yer/Yön belirten caddeler
 - 4.1. Nirengi noktaları ile ilgili caddeler
 - 4.2. Eski ve yeni arazi kullanım ile ilgili caddeler
 - 4.3. Fosil caddeler
- 5- Sayısal caddeler (Matematik adlandırma ile ilgili caddeler)
- 6- Önemli şahıslar
 - 6.1. Yerel şahıslar
 - 6.2. Ulusal şahıslar
- 7- Diğer

Balıkesir’de cadde adları şehir belediyesinden temin edilmiştir. Bu konuda kullanılan bir başka kaynak 1/7000 ölçekli şehir planı olmuştur. Cadde adlarındaki değişim, 1988’den önceki Belediye Arşivi’nin SEKA’ya gönderilmesi nedeniyle 1990 sonrası Balıkesir Belediye Meclis kararlarına bakılarak elde edilmiştir. Çünkü Türkiye’de belediyeler 5393 Sayılı Yeni Belediye Kanunuyla yer isimlerini belirleme ve değiştirebilme hakkına sahiptir. Bu kanunun 18. Maddesinde Belediye Meclisi’nin görev ve yetkileri ifade edilmektedir. Bu maddenin n fıkrasına göre, “meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirmesine karar vermek belediye tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek” şeklinde ifade edilmektedir. Çalışmada mahalle muhtarları başka bir kaynak konumundadır. Kökeni bilinmeyen cadde adları konusunda onların bilgisine başvurulmuştur.

3-Balıkesir’de şehrsel toponimi

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bir dizi savaş, olaylar ve mücadelelerden sonra İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçilmiştir. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletlerinin Anadolu’nun birçok yerini işgal etmesiyle süreç daha da hızlanmıştır. Artık ulus devlet mücadele sonrası egemen siyasi yapı olmuştur. “Ulus devletlerin kuruluş süreçlerinde ulus inşasında, tarihin yeniden kurgulanması, bir topluluk bilincinin, ortak bir geçmişe sahip olunduğu inancının yerleştirilmesi gerekir. Bunun için tarih ve dil yeniden kurgulanırken, bu dilin yeni isimleri de sokaklarda yerini almaktadır” (Özkan ve Yoloğlu 2005: 55). Türkiye kentleşmesi 1923-1950 yılları arasında ulus devletin kentleşmesi sürecini yaşadı. Türkiye, “...Kemalist Projeyi modernite ve ulus devlet projesine çevreden bir giriş olarak algılamak yerinde olacaktır. Bu açıdan, Kemalizm orta sınıfın öncülüğünü yaptığı bir burjuva devrimi olarak, modernite projesinin bir parçası olan ulus devleti oluşturma görevini üstlenmiştir” (Şengül 2009: 112). Ulus devletleşme sürecinde veya tüm “ülkenin ulusal mekân haline getirilme sürecinde”(Tekeli 2009:112), Cumhuriyet adı ve onunla bağlantılı olaylar, kişiler ve günler ulusal mekânların kavşak noktası olan şehirlerde caddelere yansımıştır. Cumhuriyet caddeleri doğrudan cumhuriyet kelimesi ile ifade edilirken, Cumhuriyetin ilanında veya Milli Mücadele sürecinde ön plana çıkan kişileri

(Cumhuriyetin önemli şahısları) önemli zaferleri (Zafer Caddeleri) ve günleri (Kurtuluş günü Caddeleri) de içine almaktadır. Balıkesir şehri ulus devlet olma sürecinde önemli bir yerleşmedir. Çünkü Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinden bir gün sonra Balıkesir ileri gelenleri, ilk önce "Okuma Yurdu'nda" daha sonrada "Alaca Mescit'te" toplanarak işgale karşı silahlı mücadele kararı verdiler. Böylece Balıkesir, Anadolu'yu müdafaa hususunda diğer vilayetlere ön ayak olmak şerefine layık oldu. Bu açıdan bakılınca, şehirde Cumhuriyet caddeleri olarak nitelenebilecek çok sayıda cadde olması şaşırtıcı değildir. Cumhuriyet, Milli Kuvvetler, Gazi, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, Mehmet Akif Ersoy, Ali Çetinkaya, Vehbi Bolak, Mustafa Necati, Anafartalar, Sakarya ve 6 Eylül, Hürriyet ve Mehmetçik adları, şehirler bir metne benzetilirse, şehirsel metnin ana başlıkları konumunda bulunurlar. Özellikle Milli Kuvvetler ve Anafartalar caddeleri (Fotoğraf 1 ve 2) ile Gazi Bulvarı'nın (Fotoğraf 3), şehir merkezinde önemli kentsel işlevleri üstlenmesi bu düşünceyi daha da güçlü kılmaktadır.

Fotoğraf 1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Kuvvetler Caddesi (Yusuf Hocaoğlu Fotoğraf Arşivi)

Ancak bu metinde zamanla değişiklikler de yapılmaktadır. Anafartalar Caddesi bu değişimi veya farklı idari ve işlevsel yapılanmanın etkisini göstermektedir.

"Anafartalar Caddesi" açıldığı zaman bu caddeye "Hamidiye Caddesi" olarak Sultan Abdülhamit'e izafeten bu isim verilmiştir. Bugünkü Kuvâ-yi Milliye Müzesi'nin olduğu yer, eskiden Hamidiye Bahçesi idi. Yan tarafına Hamidiye Kütüphanesi konmuş ve buraya bir de cami yapmışlardı. Bu cami Hamidiye Cami'idir. Fakat İttihatçılar başa

geçince bütün isimleri silmişler; akıllarına bu caminin ismini silmek gelmemiştir. Bu caminin olduğu yere de "Enver Paşa Caddesi" ismini vermişler fakat bu ismi de sonradan değiştirmişlerdir (Ayhan 2012). Cadde zaman içinde hükümet konağının bu alanda varlığına bağlı olarak önce Hükümet Caddesi olarak adlandırılmış, sonra bu ad Anafartalar Caddesi olarak değiştirilmiştir.

Fotoğraf 2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Anafartalar Caddesi (Yusuf Hocaoğlu Fotoğraf Arşivi)

Balıkesir şehrinde dostluk kardeşlik caddeleri sayıca azdır. Tarihi ve kültürel nitelikte olan bu tür caddeler, Türklerin yerleştiği geniş alanların coğrafyası hakkında bilgi vermekte soy bağımlı ifade etmektedir. Kuşkusuz bu tür caddelerin ortaya çıkışı sadece soy bağlarıyla ilgili değildir. Kültürel (dini) yakınlık da başka bir etken olarak ortaya çıkmaktadır (Aliağaoğlu ve Uzun 2011). Dostluk kardeşlik caddeleri etnik bir nitelik kazandığı gibi bunların sayısı yerleşmelerin ülke siyasi konumu veya yerleşme sistemi içindeki yerine bağlı olarak artmakta, etnik temelden uzaklaşma yaşanmaktadır. Bu bağlamda Ankara şehri güzel bir örnektir. Şehirde, Ghandi, Kennedy gibi çok sayıda yabancı devlet, siyaset adamı adına rastlanmaktadır. Dostluk kardeşlik caddeleri, başka bir ülkenin adını kullandıkları gibi bu ad yabancı bir şehir de olabilmektedir. Bu bağlamda Bosna Hersek caddeleri ülkemizde yaygın olarak kullanılmaktadır. Balıkesir'de sadece Azerbaycan adı bu maksatla kullanılmıştır. Bugünkü Azerbaycan Caddesi'nin adı Ofis Caddesi iken, 1990 yılında bu ad değiştirilmiştir. Bu durum Azerbaycan'da soydaşlarımıza karşı yürütülen insanlık dışı davranışlar nedeniyle millet olarak üzüntüyü paylaşmak, konuyu her an gündemde tutmak ve manevi destek sağlamakla ilgilidir. Bu özellik geneli

için olmasa bile dostluk-kardeşlik caddelerinin amacını ortaya koymaktadır. Trakya şehirlerimizde sıkça rastlanan Selanik, Filibe, Tırnova gibi Batı Trakya şehir adları Balıkesir’de yoktur. Oysa şehir, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminden başlayarak, değişik yıllarda farklı yoğunlukta olmak üzere, Balkanlardan Anadolu’ya yönelen göçlerin odak noktası konumundadır. Nitekim şehre, Lozan Antlaşmasından sonra 1453 göçmen gelmişken, 1950-1952 yılları arasında Bulgaristan’dan 2828 kişi, 1934-1968 yılları arasında çeşitli ülkelerden 1438 kişi, 1968 yılında ise 638 göçmen olarak yerleşmiştir (Durmaz 1995).

Fotoğraf 3. Gazi Bulvarı’ndan Bir Görünüm (sağda) (Yusuf Hocaoğlu Fotoğraf Arşivi)

Şehit caddeleri, özellikle 1984 yılından sonra yaşanan ayrılıkçı terör hareketinin oluşturduğu çatışma ortamında Türk Milletinin çok sayıda şehit vermesinden dolayı Türkiye şehirlerinin coğrafi görünümünde önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz cadde adlandırma şehit isimlerinin kullanılması yeni değildir. Türkiye, Cumhuriyetin ilanından sonra şehit vatandaşlarına bu yolla hep sahip çıkmıştır. Bu konuda akla ilk gelenler daha çok Kıbrıs Türk Barış Harekâtı sonucu hayatını kaybedenlerdir. Cengiz Topel, şehirde önemli bir caddenin adı iken, Topçu Yarbay Refik Cesur, 1. Gündoğan Mahallesi’nde bulunun başka bir caddenin adı olmuştur. Şehit adlarının caddeler vasıtasıyla gündelik hayata yerleşmesi bugün daha yaygın durumdadır. Ancak önceki savaşlardaki şehitler Türkiye’nin bütününde kullanılırken, 1984 sonrası şehit caddeleri coğrafi kökenli yani yerel olarak kalmıştır. Şehit Pamir, Şehit Özcan Özsoy (Gazi Osman Paşa Mahallesi), Şehit Üstteğmen Abdurrahman Turan (Hasan Basri Çantay Mahallesi), Şehit Onbaşı Yavuz Kılıç (Kuvâ-yi Milliye Mahallesi), Şehit Polis Hüseyin Topal (Kuvâ-yi Milliye Mahallesi), Gaffar Okkan (Paşaalanı Mahallesi), Şehit Birol Koç (Plevne Mahallesi), ve Şehit Mustafa Dinçer (Toygar Mahallesi) cadde adı olarak kullanılan başlıca

şehit isimleri arasındadır. Kuşkusuz Şehitler Caddesi kapsamında ele alınması gereken başka durum/durumlar da vardır.

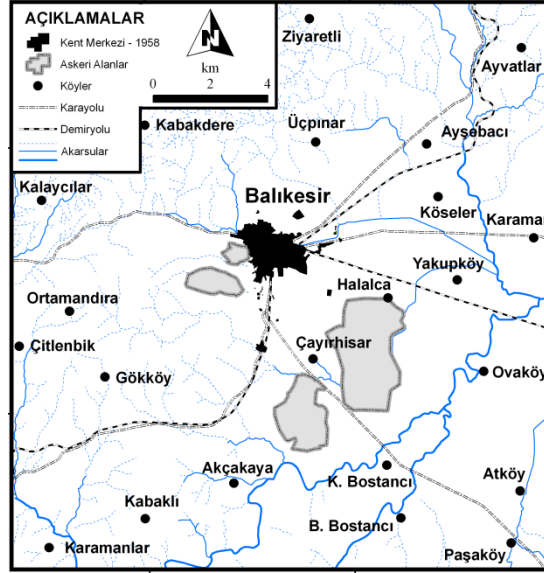
Şehit caddeleri sadece güvenlik güçleri ile ilgili değildir. Sayı itibarıyla çok olmasa da görevi başında hayatlarını kaybeden sivil çalışanlar da cadde adı olabilmektedir. Görev esnasında elektrik çarpması sonucu hayatını kaybeden İsmail Ergüven'in soyadı, Ergüven olarak, II. Gündoğan Mahallesi'nde bir caddenin adı olmuştur.

Anısal ve ideolojik anlam taşımayan Yer/Yön belirten caddeler, daha çok kendilerine bitişik veya yakın çevrede yer alan fiziki özellik, nirengi noktası veya maddi sembollerden esinlenirler. Bunlar ulaşım ile ilgili olabilecekleri gibi, bir bina, işaret, mağaza cephesi, kapı tokmağı basit bir şekilde tanımlanmış fiziki nesnelere veya doğal özellikler, fosil yollardan ve eski ve yeni arazi kullanımı ile de ilgili olabilirler (Aliağaoğlu ve Uzun 2011). Balıkesir şehrinde demir yolu farklı mahallelerde cadde adı olarak kullanılmıştır. Bugün Milli Kuvvetler Caddesi olarak anılan caddenin geçmişteki adı İstasyon Caddesidir. Bu ad 1916 yılında değiştirilmiştir. TCDD (Gaziosman Paşa), Demiryolu (Gümüşçeşme), Trenlik, Trenlik Bağları ve Terminal (Paşaalanı) bunlar arasındadır. Okullar da sıkça kullanılan cadde adlarıdır. İmam Hatip (Ali Hikmet Paşa), Okul (Ali Hikmet Paşa, Plevne, Maltepe), İşletmecilik ve Sanat Okulu, Teknik Lise (Bahçelievler) bunlardan başlıcalarıdır. Stadyum, Stad, Hükümet, Mezbağa, Çamlık ve Kızılay kullanılan yer-yön belirten diğer cadde adlarıdır. Altı Eylül ve Eski Kuyumcular mahalleleri arasında sınır konumunda bulunan Kızılay Caddesi, bu alanda 1970 yılında yapılan Kızılay binasına atfen verilen bir addir. Ancak bu ad 1992 yılında, Balıkesir Verem ve Kansere Savaş Derneği'nin 1991 yılındaki talebi ile Vecihi Ersun Caddesi olarak değiştirilmiştir. Ancak Türkiye Kızılay Derneği Balıkesir Şubesi Başkanlığı'nın talepleri doğrultusunda, aynı yıl yeniden Kızılay adını almıştır.

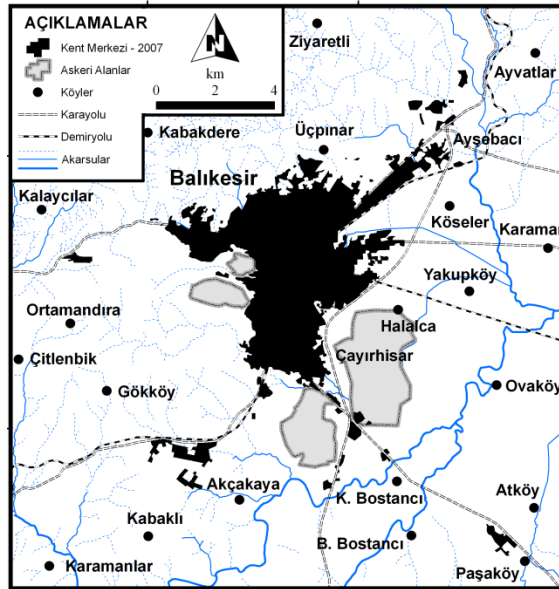
Şehirler farklı ipliklerle dokunmuş kumaşları olan yamalı bir bohçaya benzer. Her bir yama farklı işlevleri yansıttığı gibi zaman-mekân bağlamında arazi kullanımındaki değişimi de yansıtır. Caddeler ekonomik işlevleri yanında onlara verilen adlar geçmişe dönük veya şimdiki arazi kullanımı hakkında ipucu verirler. Bu durum özellikle geçmişe dönük ise daha çok anlam kazanmaktadır. Eski kullanışlar geçmişe açılan pencere işlevi görmekte ve daha çok şehir çekirdek alanında veya yakın çevresinde bulunmaktadır. Osmanlı mirasına sahip, bu mirasın korunduğu şehirlerde bunlara sıkça rastlanmaktadır. Cami, bedesten ve imaret Osmanlı şehir planına hâkim unsurlardır. Şehrin asıl merkezini bedesten oluşturmaktadır. Bu merkezden diğer odak noktalarına doğru bir yayılma göze çarpar. Yayılmanın eksenini de bedestenden başlayan ve "Uzun Çarşı" denilen geniş cadde oluşturur. Uzun çarşıya açılan sokaklarda her biri ayrı iş kolunda hizmet sunan esnaf örgütleri yer alır (Ergenç 1996). Balıkesir'in çarşı düzeni Klasik Osmanlı Şehrine uygundur. Çarşı ve pazarların en işlek kısmı bedestenlerdir. "Nitekim XVI. ve XVII. Asırlarda Balıkesir' de de varlığı bilinen Zağnos Paşa Bedesteni bir vakıf çarşısı olarak hizmet görmekte idi. 1530 yılında Bedestende 24 dükkân vardı. XVIII. Asrın ilk yıllarına ait sicillerde bedestenle ilgili kayıtlara rastlanmaması bedestenin önemini yitirdiğini göstermektedir. XVIII. Asrın ilk yarısında Balıkesir'de ticaretin en işlek olduğu yer Balıkesir çarşısı idi. Vakıf ve mülk dükkânlardan oluşan bu çarşıda esnaf grupları ürettikleri malların cinsine göre farklı bir sokakta veya çarşı içinde toplanmışlardı. Çarşı

Zağnos Paşa Camii ile İlyas Paşa Hanı ve Loncaya giden yolun her iki yanında konumlanmıştı. XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Balıkesir’de Büyük Çarşıdan başka bazı esnafın toplandığı çarşılar da vardı. Nitekim İbrahim Bey Camii etrafında bulunan İbrahim Bey çarşısı, eski kuyumcular, nalbantlar, boyacılar ve semerciler çarşısı sicil kayıtlarında adları geçmektedir (Ünlüyol 1995). Ancak bu yapının şehir geleneksel merkezindeki özellikleri 1950’de yaşanan yangın sonucu büyük ölçüde kaybolmuştur. Yine de Balıkesir’de Hisariçi Mahallesi’nde bulunan Örücüler, Yaymacılar ve Yorgancılar caddeleri ortadan kalkmış ekonomik etkinlikler ile geçmişe açılan kent pencereleri iken, Demirciler Caddesi kısmen de olsa bu ekonomik faaliyetin izlerini taşımaktadır. “Eskiden şehrimizde bir demirciler çarşısı vardı. Çarşı İzmirliiler Mahallesinde [bugünkü Ege Mahallesi] olup dükkânlar karşılıklı ve ahşap olarak yapılmıştı. Çarşının ismi Demirciler Çarşısı idiyse de aslında bunlar kırk iki dükkândır ve demirci, nalbant, arabacı, berber ve bakkal olarak kullanılıyordu. Çarşı 1884 (1302) yılında belediye tarafından yaptırılmıştır” (Akpınarlı 2009: 171). Bu durum eski kullanışların daha çok işlevleri ön plana çıktıklarını göstermektedir. Bu işlevler zamanla şehrin bir caddesinin adı olarak şehirsel metne işlenmektedir. Ali Hikmet Paşa Caddesinin geçmişteki adına bakarak başka bir arazi kullanım tipini ortaya çıkarmak mümkündür. Cadde 1901 yılında Kışla Caddesi olarak adlandırılmaktadır. Bu yol şehirde bugün Askeri Hastahane’nin bulunduğu alanda askeri hizmet alanlarının varlığını işaret ettiği gibi, yol üzerinde yer alan cephanelik, Baruthane Caddesi’nin (Dinkçiler Mahallesi) de adı olmuştur. Dokuma Yolu, şehirde 1950’li yıllarda kurulan sanayi tesislerinden biri olan Pamuklu Dokuma Fabrikası ile ilgilidir. Ata Tepe Sanayi Sitesi, şehirde güncel arazi kullanımının cadde adlarına yansımaları olmuştur.

Fosil caddeler şehirsel yerleşmelerin doğasıyla ilgili iki faktörün karşılıklı etkisiyle ortaya çıkmaktadırlar. Şehirler yollarının yöneldiği kavşak noktası konumundadırlar. Şehirler ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan durağan yerleşmeler değildir. Aynı değişim mekânsal açıdan da yaşanmaktadır. Onlar nüfusun şehirlerde birikme süreci olan şehirleşmeye bağlı olarak yatay yönde alansal olarak büyümektedirler. Nitekim Balıkesir şehri sit alanı 1958 yılında 3,6 km² kadarken (**Şekil 2**), bu değer 1978 yılında 8,8 km² ye, 2000 ve 2007 (**Şekil 3**) yılları için sırasıyla 24,4 ve 31 km² ye yükselmiştir (Cürebal vd. 2008). Bu büyümenin bir sonucu olarak şehre yönelen yollar ve şehirden çıkan yollar zamanla şehrin bir caddesi olarak gelişmektedir. Bu tür caddeler fosil cadde olarak tanımlanmaktadır. Fosil caddeler yerleşmeler içindeki konumuna göre cadde veya yol olarak adlandırılmaktadır. Caddeler şehir içinde kalmalarına karşılık, yollar cadde olum aşamasının başlangıcını temsil etmektedirler. Bu konuda şehirde çok sayıda örnek vardır. Bunlar daha çok yönlerine göre şehrin yakınındaki bir yerleşmenin adıyla anılmaktadırlar. Bigadiç, Soma, Eski Edremit, Edremit, Eski Bandırma, Bandırma, Savaştepe caddeleri ile İzmir Yolu, Yeni İzmir Yolu, Çevre Yolu, Üç Pınar Köyü Yolu, Balıkesir-Bursa Yolu (**Fotoğraf 4**) bu konuda verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Şekil 2: 1958 Yılında Balıkesir Şehri Sit Alanı (Cürebal vd. 2008: 334)

Şekil 3: 2007 Yılında Balıkesir Şehri Sit Alanı (Cürebal vd. 2008: 335)

Fotoğraf 4. Balıkesir-Bursa Yolundan Bir Görünüm. Solda Paşaalı Mahallesi, Sağda Küçük Sanayi Sitesi (Yusuf Hocaoğlu Fotoğraf Arşivi)

Matematik adlandırma cadde ve bulvar adlandırmasının bir başka şeklidir. İsimsiz caddeler olarak da nitelenen bu tür caddelere daha çok büyük şehirlerin yeni gelişen kenar alanlarında rastlanmaktadır. Büyük olmayan şehirlerde organize sanayi bölgeleri bu tür isimsiz caddelere rastlanan başka yerlerdir. Matematik veya sayısal adlandırma, Lise Caddesi I, Lise Caddesi II (Denizli) örneğinde olduğu gibi, aynı adın ikinci kez kullanıldığı durumlarda sıklık belirtmek için de kullanılmaktadır. Kuşkusuz çok sayıda sokağı adlandırmak zaman almakta veya bu tür sokaklar sayısal adlandırma ile günlük hayata kolaylık sağlamaktadır. Ancak “Kent dokusunun istikrarlı bir hale geldiğinin ve bir biçimlenme süreci yaşadığının göstergelerinden biri, isimsiz bir yoldan isim verilmiş bir yola geçiş” (Pérouse 2011: 40) olduğu düşünülürse Balıkesir’de 1980’li yıllarda kurulmuş bir mahalle olan Adnan Menderes’te sayısal adlandırmanın mevcudiyeti düşündürücüdür. Oysa mahallede bulunan caddelere daha önce isim verilmiş, sonra bundan vazgeçilmiştir. Şehirde Küçük Sanayi Sitesi’nde bile isimsiz caddelere rastlanmaz. Bu alanda mevcut üç caddeden birinin adı Cumhuriyettir. 12 Ekim ve 19 Ağustos caddeleri sanayi sitesinin inşaa ve hizmete alınış zamanlarıyla ilgilidir. Yeni Mahalle (TOKİ) de bu durumun ortaya çıkışı mahallenin kuruluş tarihinin yeni oluşu ile ilgilidir.

Cadde ve bulvar adlandırmalarında tespit edilen diğer bir sınıf ise şahıs isimleridir. Geçmişte topluma hizmeti bulunmuş, kendi alanlarında ve belirli dönemlerde ün yapmış ulusal ölçekte şahıslar (devlet adamı, sanatçı, sporcu, asker vb.) ile o şehirde yaşamış ve şehre çeşitli yollarla katkısı bulunmuş (hizmet, bağış vb.) yerel ölçekteki şahısların isimleri

sıklıkla cadde ve bulvar adlandırmalarında kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda şahıs isimleri yerel olan ve olmayan şeklinde ikili bir ayrıma tabii tutulacağı gibi, bu isimler kullanılarak bürokrat, sanatçı, sporcu, eğitimci, hayırsever, paşalar ve öncül (veya büyüme) caddeler şeklinde de cadde tipleri ayırt edilebilir.

Şahıs isimleri aileler veya mahalle muhtarlarının şehir belediyesine müracaatları sonucu Belediye Meclisi'nin onayı ile verilmiştir. Bazı durumlarda Valilik, Türk Dil Kurumu Başkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı gibi kurumların talepleri nedeniyle kişi adları cadde adı olarak kullanılmıştır. Örnek olarak 1991 yılı Yunus Emre Sevgi yılıdır. 1998 yılı Dede Korkut yılı olduğu için Dede Korkut kitabında yer alan kahraman isimleri (Uruz Bey) de şehirde cadde adı olarak kullanılmıştır. Ancak bazı istisnai durumlar da yok değildir. Türk şairi Ali Şir Nevai'nin 550. doğum yılı nedeniyle Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü isteği üzerine 2. Teknik Lise Caddesine, bu şairin adı verilmiş, fakat cadde sakinlerinin maddi ve manevi kayıpları nedeniyle bu karardan daha sonra vazgeçilmiştir.

Balıkesir şehri farklı şekillerde ayırt edilebilecek şahıs caddeleri bakımından oldukça zengin durumdadır. Bir yandan Mevlana ve Yunus Emre gibi tasavvuf şairlerine yer verilirken, paşaları ile de mekân sahiplenmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Reis, Zağnos Paşa, Yakup Şevki Paşa ve Ali Hikmet Paşa bunlar arasındadır. Mimar Sinan, Ertuğrul Gazi caddelere işlenmiş diğer şahıslardır. Halit Ziya Uşaklıgil, İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Cemal Kutay, Hilmi Ziya Apak, Yaşar Doğu, Hamit Kaplan, Melih Kotancı adları sanatçı, yazar, bilim adamı, eğitimci ve sporcuları temsil etmektedirler. Sıtkı Yırcalı, Zihni Özkardaşlar, Çiğdem Batubey, Yusuf Akdeniz (Akdeniz Caddesi), Ahmet Eseroğlu (Eser Caddesi-Plevne Mahallesi) adları hayırseverlikle eş anlamlıdır. Bu açıdan hayırsever caddeler ayırt etmek mümkündür. Cadde adlandırmalarında şehre hizmet etmiş belediye başkanlarının (Hüseyin Baştuz, Sami Gökdeniz), belediye çalışanlarının (Gülenç-GOP Mahallesi), muhtarların (Çalışkan-GOP Mahallesi, Ahmet Ayyıldız (2. Sakarya Mahallesi)) isimleri de yerel şahıslar olarak sıkça kullanılmaktadır. Şahıs isimlerine öncül caddelerde de sıkça rastlanmaktadır.

Öncül caddeler (büyüme caddeleri) şehrin kendi etrafında fiziki olarak yayılması esnasında büyüyen bu alana ilk yerleşen aile adlarının kullanılmasıyla ortaya çıkmışlardır. Gümüşpala, Gümüşçeşme Mahallesi'ne ilk yerleşen ailenin soyadı olurken, Atabey adı başka bir mahallede (I. Gündoğan) aynı durumla ilgili olmuştur. Sultan (Paşaalanı) mahalleye ilk ev yaptıran ailenin kızının adı iken, Sema ve Serkan, Sema Caddesinde ilk ev yaptıran ailenin kızı, Serkan ise başka bir caddenin adı ve Semanın kardeşidir.

Cadde, bulvar ve yol adlandırmalarında kültürel öğeleri ifade eden adlar, inanç, din ve söylemlerle ilgili adlar, hava durumunu belirten adlar, simgelerle ve eşyalarla ilgili adlar, çevredeki varlıklarla ilgili adlar (bitki örtüsü, çiçek, hayvan), renklerle ilgili adlar ve insan isimlerinden kaynaklanan adlar da sıklıkla kullanılmaktadır. Aliağaoğlu ve Uzun tipolojisinde (2011) bu adlar "Diğer Caddeler" başlığı altında verilmektedir.

Sonuç

Gündelik yaşam tarafsız bir mekânda gerçekleşmemektedir. İdeolojilerin kentsel mekâna hâkim olması, kentlerin adında, planında, kurumlarında yaşandığı gibi cadde ve

sokaklarında da yaşanmaktadır. Siyasi otorite, kentsel mekânı caddeler vasıtasıyla değişik yollardan kontrol etmektedir. Kontrol yollarından biri de cadde adlandırmasıdır. Bu açıdan bakılınca, Balıkesir şehri, modernite ve ulus devlet projesinin izlerine sahiptir. Cumhuriyet caddeleri şehirsel metnin ana başlıkları olurken, tali ölçüde başlıkların varlığı da söz konusudur. Bunlar da politik temelli nedenlere bağlı olmadan, toplumsal, demografik, tarihi, işlevsel, kültürel nedenlere bağlı olarak, ya kendiliğinden ya da kurumlar arası rekabet, kurumsal ve bireysel çeşitli talepler nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Gündelik hayatın örgütlendiği mekânlar olan şehirler, farklılıkların birlikte bulunduğu yerleşmelerdir. Toplumsalın mekânı olan kentlerde, şehit caddeleri toplumsal kederin ifadesidir. Balıkesir çok sayıda şehit caddesi ile bu kedere ortak olmuştur. Az sayıda dostluk kardeşlik caddesine sahip olan Balıkesir, özellikle Balkan göçlerini kentsel belleğine kaydetmiş değildir. Bazı alanlarda sayısal caddelerin varlığı, kent dokusunun henüz biçimlenmediğini veya istikrara kavuşmadığını göstermektedir. Yer-yön belirten caddeleri ile şehir, geçmişini, bugünü, çevresiyle olan ilişkisini ve işlevsel farklılaşmasını da anlatmaktadır.

Balıkesir’de adları vasıtasıyla kentsel mekânı süsleyen çok sayıda şahıs bulunmaktadır. Ancak bu şahıslar herhangi bir siyasi düşüncenin temsilcisi durumunda değildirler. Dolayısıyla yerel siyasetin cadde adları üzerinde bu anlamda etkisi olmadığı söylenebilir. Bu adlar daha çok aileler ve mahalle muhtarları tarafından teklif edilmekte, Belediye Meclisi tarafından onaylanarak kullanılmaktadır. Bazı durumlarda, merkezi bazı kurumların isteği üzerine adlandırma yapılmaktadır. Örnek olarak 1998 yılının Dede Korkut Yılı olması nedeniyle, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, adlandırmada Dede Korkut Destanında yer alan kahramanların adının kullanılmasını istemiştir. Aynı durum 1991 yılının Yunus Emre Yılı olması nedeniyle de yaşanmıştır.

Kaynaklar

- And, Metin (1963), “Köy Adları ve Halk Oyunlarımız”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 70, s. 3166-3167, Ankara.
- Aker, Cavit (1960), “Muğla’da Adlarla İlgili Gelenek ve İnanmalar”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S. 132, s. 2178-2179.
- Akpınarlı, Kerim Kani, (2009), *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları No. 1.
- Alagöz, Cevat Arif (1954), “Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11- 13 Eylül 1984 Ankara)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayın No. 60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 17, s. 11-23, Ankara.
- Alderman, Derek H (2000), “New memorial landscapes in the American South”, *Professional Geographer*, 52(4), s. 658-660.

- Alderman, Derek, H (2003), "Street names and the scaling of memory: The politics of commemorating Martin Luther King, Jr. within the African American Community," *Area*, 35 (2), s. 163-173.
- Aliğaoglu, Alpaslan, Uzun, Alper (2011), Şehrsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji *Denemesi*, *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD* (2), s. 123-133.
- Ayhan, Aydın (2012), Sözlü görüşme.
- Azaryahu, Maoz (1986), "Street names and political identity: The case of East Berlin", *Journal of Contemporary History*, 21, s. 581-604.
- Azaryahu, Maoz, Kook, Rebecca (2002), "Mapping the nation: street names and Arab-Palestinian identity: three case studies", *Nations and Nationalism*, 8 (2), s. 195-213.
- Azaryahu, Maoz (2009), "Naming The past: The Significance of Commemorative Street Names, İçinde Lawrence D. Berg, Jani Vuolteenaho (Editör), *Critical Toponymies, The Contested Politics of Place Naming*, s. 53-70, Burlington, USA: Ashgate Publishing Company.
- Azaryahu, Maoz (2011), "The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming", *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 10(1):28-33.
- Baykara, Tuncer (1991), *Hıms ve Malazgird Sancakları Yer Adları - XVI. Yüzyıl*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cohen, Saul, B, Kliot, Nurit (1992), "Place-Names in Israel's Ideological Struggle over the Administered Territories", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, No. 4, s. 653-680.
- Cürebil, İsa vd.(2008), "Balıkesir Kent Merkezi Yerleşim Alanı ile Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin CBS ve UA Yöntemiyle Belirlenmesi", *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*, s. 328-339 .
- Çelik, Zeynep; Favro, Diane; Ingersoll, Richard (Editörler) (2007), *Şehirler ve Sokaklar*, İstanbul: Kitapyayinevi.
- De Bres, Karen (1990) "English Village Street Names", *Geographical Review*, 80(1), s. 56-67.
- Durmaz, Gülşen (1995), *Balıkesir Şehri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Erdentuğ, Aygen, Burçak, Berrak (1998), "Political Tuning in Ankara, a Capital, as Reflected in its Urban Symbols and Images", *International Journal of Urban and Regional Research*, C. 22, S. 4, s. 589-601.
- Ergenç, Özer (1996), "Osmanlı şehrinde esnaf örgütlerinin fiziki yapıya etkileri", İçinde Vecdi Akyüz ve Seyfettin Ünlü (Editör), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler II*, s. 407-413.

- Erinç, Sırrı (1986), “Ekzonimler Konusunda Bir Araştırma: Ege Adalarının Türkçe Adları”, *İ. Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, C. 2, S. 3, s. 21-25.
- Erinç, Sırrı (1989), “Güneydoğu Avrupa’da Türkçe Ekzonimler”, *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 6, s. 9-13, İstanbul.
- Erpolat, Mehmet Salih (1994), “XVI. Yüzyılın Başlarında Ergani, Çermik, Siverek ve Ruha Sancakları’ndaki Yer Adları” (Doktora Tezi), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı*.
- Erten, A (1967), “*Denizli İlinin İskân Tarihi ve Yer Adları*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tez (Bitirme).
- Gill, Graeme (2005), “Changing symbols: The renovation of Moscow place names”, *The Russian Review*, (64), s. 480–503.
- Gül, Abdülkadir (2009), “Temettü Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *Karadeniz Araştırmaları*, 23, s. 77-98.
- Gümüüşçü, Osman (2002), “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler*, C. VI., s. 358 – 364 ve Genel Türk Tarihi, Cilt: 4, s. 65 – 76, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Günel, Veysi, Şahinalp M.Sait ve Güzel, Abdülkadir (2011), “Coğrafi Ortamın Şehirsel Mekân Adlarına Etkisi: Şanlıurfa Şehri Örneği”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), s. 463-508.
- Günel, Veysi (2012), “Batman’da Cadde Adlandırılmaları: Toplumsal Bellek Oluşturma ve Şehirsel Mekâna Hâkim Olma Çabaları”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 25, s. 171-197.
- Güner, İbrahim (2001), “Ülke Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 37, s. 23-46.
- Güner, İbrahim; Ertürk, Mustafa (2004), “Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, s. 39-62.
- Güney, Emrullah (1994), “Toponimik Terimlerin Sınıflandırılması”, *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2.
- Hargreaves, Ray; Holland, Peter (1991), “Street and Precincts”, *New Zealand Journal of Geography*, V.1, s. 1-6.
- Jauhiainen, Jussi (2005), “Edgar Kant and the Rise of Modern Urban Geography”, *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, Vol. 87, No. 3, Special Issue: The Heritage of Edgar Kant and J. G. Granö, s. 193-203.
- Kara, Bülent (2012), “Kentler Açısından Mekanın Toplumsallığı ve Yer İsimlerinin Siyasal Yapıya Göre Değişimi: Niğde Örneği”, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Vol. 4, No. 1, s. 149-163.

- Karaboran, Hilmi (1982), "Folklor Açısından Yukarı Çukurova, Hatay-Maraş Çöküntü Hendeğinde Mevkii Adları", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C: II* (Halk Edebiyatı), Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 38, s. 265-273, Ankara.
- Karaboran, Hilmi (1984), "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül 1984 Ankara) Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay: 60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 17, s. 97-148, Ankara.
- Karaboran, Hilmi (1989), "Çemişgezek'te Mevkii Adları", *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu (5- 7 Kasım 1987 Elazığ) Bildiriler Kitabı*, s.153-182, Ankara.
- Koday, Saliha (2000), "Trakya'da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi", *Türk Coğrafya Kurumu 28. Meslek Haftası (10 – 12 Haziran 1998) Bildirileri*, Türk Coğrafya Kurumu Coğrafya Meslek Haftaları Serisi No: 2, s. 221-253, İstanbul.
- Kooloos, Rob (2010), *The story of street names in the Netherlands, A comparative analysis of themes used in street naming in Noord-Brabant and Holland, 1859-1939*, Master thesis History of Society Erasmus University Rotterdam.
- Light, Duncan; Nicolea, Ion; Suditu, Bogdan (2002) "Toponymy and the communist city: Street names in Bucharest, 1948–1965", *GeoJournal*, 56, 135–144.
- Nas, Peter J.M. (1993), "Jakarta, city full of symbols: An essay in symbolic ecology", *Urban Symbolism*, İçinde Peter J. M.Nas (Editör): 13-37, New York: Brill.
- Özkan, Miray; Yoloğlu, Ali Cenap (2005), "Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği", *Planlama*, S.34, s.54-62.
- Pérouse, Jean-François (2011), *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri, Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*, İstanbul: İletişim.
- Polonen, Emilia (2008), "The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration", *GeoJournal*, V. 73, s. 219-230.
- Sarı, Cemali (1992), "Doğal ve Kültürel Coğrafya Özellikleri Açısından Beyşehir İlçesi'nde Yerleşme Adlarının Sınıflandırılması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, s. 487-501.
- Savage, Victor R; Yeoh Brenda S. A (2004), *Toponymics A Study of Singapore Street Names (2 nd edition)*, Singapore: Eastern University Pres.
- Sürgevil, Sabri (1989), "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İzmir'de Sokak Mahalle ve İşyeri Adlarının Türkçeleştirilmesi", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: 23-28 Eylül 1985 Tebliğler, III. Türk Tarihi C. 2, s. 609-613.
- Şahin, Güven (2010), "Türkiye'de Yapılmış Toponomi Çalışmaları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 3, S. 4, s. 134-156.

- Şengül, H.Tarık (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Ankara: İmge.
- Tekeli, İlhan (2009), *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*, İlhan Tekeli Toplu Eserleri-8, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunçel, Harun (2000), “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, s. 23- 34.
- Tucker, Erica L. (2008), “Renaming Capital Street: Competing Visions of the Past in Post-Communist Warsaw”, *City & Society*, Vol. 10, Issue 1, s. 223-244.
- Ünlüyol, Aynur (1995), *Şerriyye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.
- Yeoh, Brenda S.A. (1992), “Street names in colonial Singapore”, *Geographical Review*, 82 (3), s. 313-322.
- Yusuf Hocaoglu Fotoğraf Arşivi.